Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ПЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 84 (10681) | 1978 чылдың апрель 11, вторник | 1925 чылда үнделилеттинген | Өртээ 2 кеп.

АКЫ-ДУҢМА ӨГ-БҮЛЕГЕ— ЧАА-ЧАА БЕДИКТЕРЖЕ

РСФСР-ниң Дээди Совединиң тоску чыжының эвлчег чок чедиги сессиязы

Чаңгыс аай, күчүлүг Совет Эвилелинге ленинчи найыралбилэ канналган бистиң чуртувустуң улустары Совет эрчагырганың чылдарында чүс-чүс-чылдарга дең орукту эрткен. Аас-кежиннче болгаш чечектелиишкинче бо орукту оларга Улуг Октябрь ажыткан. РСФСР-ниң совет оске республикалар-биле чаңгыс аай эвилел курунезинге —ССР Эвилелинге каттышканы үндезин социал-экономиктиг чаартылгаларны боттандырарынга, социализмни тургузарынга болгаш оон чалап адышкынналарын камгалаарынга чурттуң улустарының күштерин болгаш аргаларын улгаттырган деп Россия Федерациязының чаа Конституциязының төлевилелиде бижээн.

Республиканың чаа Конституциязын чугаалажып коорулуг-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң депутаттары Кремльдиң Улуг ордузунга апрель 10-да чыглып келген. Оон төлевилелин ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузунга үндезилеп база Россия Федерациязының онзагай байдалдарын барымдаадап ажылдан кылган.

«Дец эргелиг республикаларның өг-бүлезинге бодунуң чурттакчы чонунуң-даа, девискээриниң-даа, бодунуң бойдус байлаанып-даа база экономиктиг болгаш эртемтехниктиг деңнешкүрүнүп-даа талазы-биле РСФСР кол черни эдлеп турар» деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан. Республиканың кайгамчыктыг чедишкиннерин оон Конституция төлевилелинде айыткан.

Хөй националдыг Россияның ажылчы чоннары од документиниң ханы сонуургалбиле чугаалажып көрген. Олар СЭКП-ниң XXV съездизиниң салганы төөгүлүг сорулгаларны боттандырарынга чаа-чаа чедишкиннерни чедип алырынга шинтиреннин көргүзүп, бо чылдың болгаш нинти беш чылдың даалгаларын долдур болгаш ажыр күүседир дээш хей-аът кирипшкиниг болган маадырлыг ажыдан турар. Чаа Конституцияның төлевилели республикага чонуң бүгү-ниити чуаалажын коруушкунуң үезинде чаңгыс үнүүн үүлдүгзүнүүшкүнүн алган.

Эртемниг 10 шак. Эштер Л. И. Брежнев, А. А. Громыко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, Г. В. Романов, М. А. Суслов, Д. Ф. Устинов, В. В. Кузнецов, Б. Н. Пономарев, М. С. Соломенцев, К. У. Черненко, П. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, Я. П. Рябов оларны депутаттар диңмиттиг, үргүлчүлелдиг адын часкаашкыны-биле уткаан.

Россия Федерациязының Дээди Совединиң Даргазы депутат В. А. Котельников сессияны ажыткан.

Үнген депутаттар орнунга чаа соңгуттурган ийи депутаттың бүрүн эргелерин чүүлдүг деп коорүнүп дутайында доктораалды мандат комиссиязының илеткеминиң талазыбиле хүлээп алган.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң эвлчег чок чедиги сессиязының хүн чурумунга дараазында айтырыгны киирерин санаалдаан:

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелиниң чугайы.

РСФСР-ниң Конституциязын белетээр талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң комиссиязы од айтырыгны сессиянга көөр кылдыр киргген.

Сессияның хүн айтырыын чаңгыс үн-биле бадылаан.

РСФСР-ниң Конституциязының (Үндезин Хоойлузунуң) төлевилелиниң болгаш ону республикага бүгү улустуң чугаалажып көргениниң түнелдериниң дугайында плетелди РСФСР-ниң Конституциязының төлевилелин белетээр талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Совединиң комиссиязының Даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүне кандидат, депутат М. С. Соломенцев кылган.

Эш Л. И. Брежневтиң Москвада чаныып келгени

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев Сибирьниң болгаш Ыраккы Чоон чүктүң хоорайларынга чорааш, апрель 9-та Москвада эвилел чаныып келген.

Оон-биле кады СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң камгалал министри Д. Ф. Устинов, ССРЭ-ниң Шериг-Далай Флодунуң Кол командылакчызы флот адмиралы С. Г. Горшков, СЭКП ТК-ның пилдис эргелекчиси Л. М. Замятин олар келген.

Аэродромга эш Л. И. Брежневти СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүннери Ю. В. Андропов, В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Н. Косыгин, Ф. Д. Кулаков, К. Т. Мазуров, М. А. Суслов, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнерине кандидаттар Г. А. Алиев, П. Н. Демичев, В. В. Кузнецов, М. С. Соломенцев, К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның секретарьлары И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, Я. П. Рябов, К. В. Русаков, СЭКП ТК-ның кежигүнери Б. П. Бугаев, Г. С. Пязлов, И. А. Тихонов, Г. Э. Цуканов, Н. А. Щелоков, СЭКП ТК-ның кежигүнерине кандидаттар А. М. Александров, С. К. Цвигун, Г. К. Цинев, В. М. Чебриков, СЭКП-ниң Төп ревизия комиссиязының кежигүү А. И. Блатов, ССРЭ-ниң министри И. Г. Павловский уткаан.

(СЭТА).

Эш Л. И. Брежнев апрель 9-та Москвада эвл чана берген.

ЧУРУКТА: аэродромга уткуп алышкын үезинде. (СЭТА).

(Чуруктуг алган). фототелеграф-биле хүлээп

Б Ү Р Ү Н Ү - Б И Л Е

РСФСР-ниң чаа Конституциязының төлевилели бүгү совет улус улут болдуулушкун-биле чугаалажып турган үеде СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелиниң Даргазы Л. И. Брежневке баштаткан партия, чазактың коску ажылдакчылары Ыраккы Чоон чүкте чеде бергения болгаш Оожум океанның Кызыл Тук орденниг флодунга өөредилгени көргенин радиодан кичээнгейлиг дыңнаан, солунналарда өскүдүвүс.

Эш Л. И. Брежнев бодунуң аңаа чугаазынга делегейге тайбыңны быжыглаар дээш СЭКП-ниң, Совет чазактың чорудун турар ленинчи политиказының «дутайын чугаалаан, чепсекти эңдере бүдүрериң соксадырынче база чепсегленишкинин боттуг дүжүреринче ССРЭ биле АКШ-тың аразында дугуржуушкуннарже кол кичээнгейни салгандыр.

1974 чылдың ноябрьда Владивостокка дээди деңнелге совет-америк ужуражыышкын үезинде стратегиг шаан хөлдаңкын чепсектерин кыскыаарлаар дугайында ССРЭ-биле АКШ-тың аразында үр хуусаалыг дугуржулганы чарарының дугайында дугуржуушкунну кылган-даа болза, АКШ-тың чазаанның шинтпир чок, чаңгыстак политиказының ужуундан од дугуржулгага, мынчага чедир ат салдынмаан. Ол дээш бурууну чүгле Американың Каттышкан Штаттары хүлээр аңаар деп, эш Л. И. Брежневтиң сагындырганын сеткил ханыышкын-биле чүүлдүгүнүн, СЭКП-ниң болгаш Совет чазактың мерген угаанныг ленинчи даштыкы политиказын бүрүнү-биле деткип тур мен.

Г. САЛЧАК-ООЛ,
Улуг-Хем районунуң «Кушажылдың хостуу» совхозунуң ажылчыны.

ЭКОНОМИКТИГ КҮЧҮЗҮН БЫЖЫГЛААР

Оожум океан Флодунуң матростары, офицерлери болгаш адмиралдары-биле ужуражыышкынга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң чугаазын бистиң «Бай-Тал» совхозтуң ажылышчилери улуг сонуургал-биле солунналардан номчуп танышкан болгаш делегейге тайбыңны быжыглаарынче, чаа дайынның аймылын чайладырынче угланган СЭКП-ниң база Совет чазактың ленинчи даштыкы политиказын бүрүнү-биле чүүлдүгүнүн деткен турар. Партия болган чазак совет кижилериң тайбың тургузукчу күш-ажылынга, бистиң чуртувуска коммунизмни тургузарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар дугайында могаг-шылаг чок сагыш салын турар.

Тайбыңны хандырар, чепсегленишкинерни эңдере бүдүрер чорукту болдурбас, чепсекти дүжүреринче чедип алыр дээш партияның тайбыңны ужашкылдыг ленинчи даштыкы политиказын деткиир, шаан, аңаа харыы кылдыр бистер, ажыл-ишчилер, улуг Төрөөн чуртувустуң күчү-шыдалын улам быжыглаар дээш эрес-шудурту ажылдап турар бис. Мен бодум сугтатчы кижи мен. Бистиң совхозувус бо чылын 1700 гектарга тараа культураларын тарыыр. Тараа төлдерин болдуунда сугтаттыр. Ынчангаш сугтаттыг черниң беримчезин көвүдериг-биле бо чылын сугтатты чөптүр ажыглаар деп шинтпирлээн. Ам совхозта сугтатчыдарның беш звенозун тургускан. Олар сугтарылганы хайныышкынныг чорударынга бүрүнү-биле белеп. Сугтаттыг черни чөп ажылган турган, оон элбек дүжүттү өстүрүп алыры — Төрөөн чурттуң күчү-шыдалын быжыглаарынга бистиң сугтатчыларывың садыышкыны болур.

М. ДАРЫН-БАЗЫР,
сугтатчы.
Бай-Тайга район.

ТАЙБЫҢ ИШТИҢ СОЛДАДЫ МЕН

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы, ССРЭ-ниң Камгалал Чөвүлелиниң Даргазы Л. И. Брежневтиң Оожум океан Флодунга чорааш, чугаалаан чугаазын номчуп танышкаш, делегейге быжыг тайбыңны дээш Совет Эвилелиниң ап чорудун турар хемчеглерин ишин-биле деткип, чүүлдүгүнүн тур мен.

1974 чылда Владивостокка дээди деңнелге эрткен совет-америк ужуражыышкын дугайын база ханы анализтеп чугаалап, дугуржулганга аңаа ат салдынмайын турарын, оон чылдагааны «АКШ-тың чазаанның шинтпир чогунда, чайгылчак чорунда» дээрзин Л. И. Брежнев дорт демдеглээн.

Чырык чер кырынга быжыг тайбыңны бөдүүн кижи бүрүзү күзээр! Ие кижи мен. Төрөөн уругларым болгаш оларның уруглары хөй. Ынчангаш оларның келир үези чырык чаагай болзун дээш чурттап, ажылдап чоруур бис. Мен, бүгү-ле хөрөөжен эш-оорум-биле бир домей, бистиң Төрөөн партиявыстың болган Совет чазаавыстың тайбың политиказын кезээде деткиир мен. Ынчангаш шүлүкчүнүм мындыг өдүргларын сактып кээр-дир мен.

Дайын ортү өшкен оваар
Дагын кыплас,
хөмүрленгин!
Тайбың иштиң солдады
мен,
Дайынга удур — дайынчы
мен!

К. МУНЗУК,
РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи.

ТАЙБЫҢНЫҢ ХЕРӨӨ ДӨӨШ

СЭКП Төп Комитединиң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы эш Л. И. Брежневтиң Оожум океанның Кызыл Тук орденниг Флодунга чорааш чугаалаан чугаазын солундан улуг кичээнгей болгаш сонуургал-биле номчудум.

Тайбыңга ынакшылдыг Совет күрүнеңиң туружуп чугаада тодаргай айыткан.

Бистиң амыдыралывыстың хүн айтырыында амыг үеде турып турар кол айтырыг болза чепсекти эңдере бүдүрериң соксадыры термоядролуг халаптың айыылын өскүдериринче, а алызында барып чайладырынче бурунгаар шимчөөри болур деп, эш Л. И. Брежнев чугаалаан.

Бо одурларда делегей байдалы моон соңгаар канчаар хогжүүрүн айыткан-дыр.

АКШ-тың чазаанның туружуп, оон чорудун турар дайынзырак буяар-бак политиказын эш Л. И. Брежнев чугаазында сойгалап, илереткен.

Делегейге быжыг тайбыңны дээш могаг-шылаг чок демиселча эш Леонид Ильич Брежневтиң чугаазында айыткан чүүлдерни болгаш түнелдерни бистиң совхозтуң чодаачылары изин-биле деткип, чүүлдүгүнүн турар.

Социализмниг Төрөөн чуртувустуң экономиктиг күчүзү улгатсын, чоннуң амыдыраалының деңнели улам бедизин дээш онгу беш чылдың планныг онаалдаларын хуусаа бетинде күүседир сорулганы салган ажылдан турар бис. Бодум хуумда хонгуларже суг сөөртүп турар мен. Ону үзүктелиишкин чок чедирип келдим. Меңээ опааган кодаларның хою хүр кыш аскан, чаш хураганнар менде доругуп турар. Малчыннар алган хүлээлгелерин күүседиринге бүзүрелдиглер.

Д. ОЮП,
Күш-ажылчы Алдар орденниг III чергезиниң эдилекчизи, Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң чодаачызы.

СЪЕЗДИЖЕ АЪТТАНЫПКАН

Башкыларның Бүү-россия съездизи апрель 13—14 хүнпериниде Москвага болуп эртер. Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының орадакчызы К. С. Шовгу, Тыва АССР-ниң чырыдыпкын министри Н. С. Ковгар, Кызылдың башкы училищезиниң директору С. Ш. Долуй-чап, Кызылда школа-интернаттың директору Ф. Б. Мухаметгареев, Сарыгалдай ортумак школазының башкызы Д. Ч. Кочага, Шагаада-Арыгның № 2 ортумак школазының башкызы Е. К. Соколова олар съездиниң ажылына кирежири-биле бүгүн аъттаныпкан.

РОССИЯНЫҢ СОВЕТ ФЕДЕРАТИВТИГ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЗЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН (ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУНУҢ) БОЛГАШ ОНУ БҮГҮ УЛУС ЧУГААЛАЖЫП КӨРГЕНИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

РСФСР-ниң Конституциязының төлевилелин белеткээр талазы-биле комиссияның Даргазы, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат депутат М. С. СОЛОМЕНЦЕВТИҢ илеткели

Хүндүлүг эштер депутаттар!

Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Конституциязының төлевилелин Дээди Совет көөр кылдыр киирип турардыр. Республикага бүгү улустуң чугаалашканын барымдаалап, эдиглерни болгаш немелделерни ында киргген.

Россия Федерациязының чаа Конституциязының төлевилели идей-теоретиктиг болгаш эрге-хоойлунуң быжыг үнделиннинге даянган. Төлевилелди белеткээр талазы-биле РСФСР-ниң Дээди Соведениң тургуская комиссиязы бодунуң ажылынга ленинчи конституцияның принциптерин, партия съездилериниң болгаш Төп Комитеттиң Пленумнарының материалдарын, СЭКП ТК-ниң Чингине секретары, СССР-ниң Дээди Соведениң Президиумунуң Даргазы эш Леонид Ильич Брежневтиң ажылдарында киргген теоретиктиг түңнелдерни болгаш чүүлдерни удуртулга болдурган.

Бүгү совет улустуң чаңгыс аай тура-соруу илергейлеттинген, совет кижилериң каш-даа салгалдарының төөгүлүг дуржулгазы болгаш коллективтиг мерген угааны сиңиккен эвилел Конституциязының идеялары болгаш принциптери төлевилелдиң үндезини болган.

СССР-ниң чаа Үндезин Хоойлузу алды он чылдар дургузунда Совет Эвилелиниң хөгжүлдезиниң түңнелдерин мөөцнеттинген хевирге көргүзүп турар. Оон-биле кады бистиң улам ыңайты бурунгаар шимчээшкинивистиг кол принциптери болгаш сорулгалары ында илергейлеттинген. Совет улус СССР-ниң Конституциязын коммунизм тургузуушкунунуң манифези кылдыр дүрүм ёзуугаар адаан.

Бистиң политиктистиг амыдыралының кол хоойлузуун тургузарынга массаларның калбак, боттуг киржилгезинге төөгүде деңнежир чүве чок. Совет кижилер эвилел Конституциязының төлевилелиниг чүүлдерин ыяк өөренген болгаш оларның тус бүрүзүнге хамаарыштыр боттарының тодаргай сөзүн чугаалаан.

Чугаалажыышкынга бүгү совет улус-биле кады Россия Федерациязының ажылчы чоннары база идепкейлиг киришкен. Чогум утказы-биле алырга, эвилел Конституциязының комиссиялының ажылының чорун турарының үеинде, ССРЭ-ниң Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин чугаалажын турарының үеинде харын Россия Федерациязының Конституция төлевилелинин бүгү-ле кол принциптери тургустунган, оларны бүгү улус чүүлдүг ден көрген болгаш ук төлевилелди ол чүүлдерге таарыштыр тургуская болгаш силерни көөр кылдыр киргген.

Эргим эштер! Төлевилелди чугаалажыры Леонид Ильич Брежневтиң Россия Федерациязының чөөн талакы чамдык районнарына чорааны ышкаш, бистиң партиявыстың болгаш чуртувустуң амыдыралына ындыг чугула болушкун-биле капсыралган. Леонид Ильичиниң сибирьжилер-биле, ыраккы-чөөн-чүкчүлер-биле, Совет Арминиң болгаш Шериг-Далай Флодунуң дайынчылары-биле ужуражыышкынларының дугаында дыңнадыгларны совет кижилер барык ийи неделл дургузунда өөрүшкү болган сонуургал-биле хайгаран келген.

Ол ужуражыышкыннар дашкыта база хөй-ниитиниг кол кичээнгейинге турган. Делегей байдалын эксижидерин бистиң партиявыс болгаш күрүневис канчаар чайгылыш чокка болган түүкүдүг чедип ан турарын, совет кижилериниң тайбың ажыл-ижин хандырын турарын ол ужуражыышкыннар бүгү делегейге тодаргай көргүскен.

Хөй-хөй хоорайларга болган ужуражыышкыннар Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң бузулбас чаңгыс эвиниң чырыткылапчак көргүзүү болу берген. Коммунистиг партияга, ооң Төп Комитединге, эш Леонид Ильич Брежневтиң шуут болунга совет кижилериниң шынчы болгаш ханы хүндүткели, ынаалылы болгаш бүзүрели ол ужуражыышкыннардан илергейлеттинген.

Эш Л. И. Брежневтиң ажылчы чоннар-биле партия болгаш ажыл-агый активи-биле, беседалары Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүкүүн амгы база келир үеэзиниң дугайында, бистиң чуртувустуң экономиктиг хөгжүлдезиниң перспективаларының болгаш сорулгаларының дугайында, совет кижилериниң амыдыралының деңнелин улам бедидериниң дугайында тодаргай чугаалажылга болу берген.

Совет улустуң чазагай чоруу дээш, бистиң Төрээн чуртувустуң улам ыдыңгы чечектелиниккининиң, Чер кырынга быжыг тайбыңны хандырарының дугайында сагыш салыышкыны дээш, могат чок ажыл-ишки дээш Леонид Ильичке силериниң мүрвүүдардан база Россия Федерациязының бүгү хамаатыларының өмүнээзиндеи чүректиң ханызындан өөрүп четтирипшкини илередирип чөпшээреп көрүүцер, эштер.

I.

Эштер депутаттар! РСФСР-ниң чаа Конституциязын хүлээп алыры — Совет Эвилелиниң Үндезин Хоойлузун амыдыралга боттандырып чорударының калбак программазының чарылбаз кезээ-дир, ол программаны ССРЭ-ниң Дээди Соведениң ээлчег чок сессиязынга Леонид Ильич Брежнев көдүрген.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилелеениден болгаш пролетариат диктатуразының тургустунганындан сайзырааңгай социализмни болгаш бүгү улустуң күрүнезин тургускаңгга чедир бистиң республикавыс бүгү чурт-биле кады алдарлыг орукту арткен. Республиканың ниитилел хөгжүлдезинге бүгү-ле үе-чадаларны ооң конституцияларынга көргүзүп болгаш быжыглап келген.

РСФСР-ниң 1918 чылда Конституциязы — баштайгы Совет Конституция — күш-ажылчы улустуң эрге-чагыргазын хоойлужудуп быжыглаан. Социализмни боттандырар дээш демиселге ол күүлүг чепсек болу берген.

Россия Федерациязының дең эргелиг өске совет социалистиг республикалар-биле каттышканын, ССР Эвилелиниң тургустунгакының төөгүлүг фактызын РСФСР-ниң 1925 чылда Конституциязына айыткан турган.

Россия Федерациязының 1937 чылда хүлээп алдынган Конституциязы келгүкүү ацтыларны узуткааның болгаш социалистиг ниитилел харылзааларының туулунга чедир бадыткаттынганы; социализмниң үндезиннерин тургусканын көргүскен. Эрге-чагырга болгаш эргелел органнарының бүгү системазын ниитилел хөгжүлдезиниң чедип алдынган деңнелинге дүүштүр киргген.

Сайзырааңгай социалистиг ниитилелдиң принципиалдыг демдектери чаа Конституцияның төлевилелинде база киргген, ол принципиалдыг демдектер ССРЭ-ниң 1977 чылдагы Үндезин Хоойлузунда илергейлеттинген болгаш эвилелдешкен бүгү республикаларга ужур-дузалыг. Ооң-биле кады республиканың төөгү талазы-биле тургустунун келген онзагай чүүлдерин төлевилелде барымдаалап көрген. ССР Эвилелиниң болгаш ында бактааган республикаларның конституция хөгжүлдезинде чаңгыс эн болгаш салгаар чорук оортан тодаргай илергейлеттинин турар.

РСФСР-ниң Конституциязын Совет Эвилелиниң Конституциязының төрээн ур деп адаан Михаил Иванович Калининиң сөстери бистиндаа хүннеривисте ханы шыныг.

Эштер! Бистиң партиявыстың эвилел Конституциязының үндезини болу берген эртемге үндезилеттинген түңнелдеринге дүүштүр Россия Федерациязы төлевилелде бүгү улустуң социалистиг күрүнези кылдыр тоударгайлаттынын турар. Ол дээрге, республиканың ажылчыннарының, тараачыннарының болгаш интеллигенциязының, бүгү папцыларының болгаш бичe улустарының ажылчы чоннарының тура-соруун илередип турар-дыр.

Эвилел Конституциязында ышкаш, Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы бүгү политиктиг системаның өзээ болур деп, төлевилелде демдеглээн. Ниитилелдиң удуртукчу болгаш углакчы күжү болур байдалды ол чонга кыгыртыр болгаш ооң социалистиг характерин илергейлеп турар деп Владимир Ильич айтып чорааан. Социалистиг демократияның чугула принципи — күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң ажылхеректерин эргелел башкарырынга массаларны доктаамал, улам калбаа-биле болгаш кедизинде барын бүгү-ниитизиннге киириштирери Советтерни дамчыштыр боттанып турар.

Эвилел Конституциязының Советтер дугайында чүүлдериниң, оларның координасчы болгаш контроль функцияларының амыдыралга чайгылыш чок боттанышкынының үлегер-чижээн ССРЭ-ниң Дээди Соведениң, эш Л. И. Брежневке баштаткан ооң Президиумунуң ажыл-чорудулгазы көргүзүп турар.

Россия Федерациязының Советтери чурттуң күрүне эрге-чагыргазының чаңгыс аай системазының чарылбас кезээ болуп турар. Республикада 28 муң чедип турар Советтериниң ажыл-чорудулгазының чаңгыс аай угланышкынын демократтыг централизмниң чайгылыш чок боттанышкыны хандырын турар.

Силерни чугаалажып көргүп дээш киргген Үндезин Хоойлунуң төлевилели ССР Эвилелиниң Конституциязының ниити угланышкынын илергейлевишаан, Советтериниң бүгү чадаларының бүрүн эргелерин тодаргайжыдып турар. РСФСР-ниң эргезинге хамаарыштырган бүгү айтыгларны шиитпирлээр эргелел республикаларның Советтериниң эргелериниң дээди органы — Дээди Советке тывыскан. Дыка хөй айтыгларны шиитпирлээрин шуут ооң эргезинге берген.

Дээди Советтиң ажыл-чорудулгазының бүгү талаларының калбарганын барымдаалап көргеш, депутаттарның санын көвүдеткеш, ол дугайын хоойлужудуп быжыглаар деп санап бар. Дээди Советтиң амгы составында 904 депутат бар. Чаа Конституция хүлээп алдынган соонда Дээди Советке 975 депутат соңгудар апаар.

Ооң-биле чергелештир Дээди Советтиң Президиумунуң бүрүн эргелери калбарар, ооң составын база улгаттырары көрдүнүп турар. Ол чорук республиканың нацияларын болгаш биче улустарын Президиумга долузу-биле төлээлөрин хандырар.

Республиканың чазаанның структуразынга чамдык өскерилгелерни кылыры санаалдаттынын турар, ооң Президиумунуң дугайында чүүлдү Конституцияга киирери көрдүнген. Россия Федерациязының Конституциязының ниити угланышкынын ол дугайын онзалан чугаалакадым. Ол норма-чижек Советтериниң күрүнениң эрге-чагырга органнары болур бүрүн эргелерин боттандырарынга чугуда магадылал болур.

Советтериниң ажылынга демократтыг принциптер улам ханы хөгжүлдеди алыр. Депутаттарга соңгукчуларның чагыгларының ужур-дузазы улгадыр.

Төлевилелдиң чүүлдери, ССРЭ Конституциязында шыкаш, чоннуң соңгукчуларының ат-алдарын улам быжыглаарынче, оларның бедик эргелерин болгаш харысалгалыг хүлээлгелерин боттандырарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче угланган. Ол чорук Россия Федерациязының 1 миллион 120 муң депутаттарының кижи бүрүзүнге хамааржыр.

Депутаттарның ажыл-чорудулгазының политиктиг ужурдузазын үнелеп чугаалдары берге. Олар болза Советтерге чоннуң бүрүн эргелиг төлээлекчилери болур деп төлевилелде бижээн. Депутат бүгү күрүне болгаш хөй-ниити органнарынга айтыгыг тургузар эргелиг, ол черлериниң удуртукчулары депутатты саат чокка хүлээп алыр болгаш ооң тургускан айтыгларын чугаалажын көөр хүлээлгелиг.

Бистиң чуртувуста депутаттар биле соңгукчуларның арызында харылзаалар чүүле бүзүрелдиг үндезиннинге эвес, а шыңгыы контрольга барымдаалаттынын тургустунун турар. Ону төлевилелде база киргген. Бир эвес депутат чоннуң бүзүрелин шынзыдын шыдаваан болза, ону кайыдаа үеде соңгукчулар дедир кыйгыртын болур.

Бистиң амыдыралывыстың бир онзагай талазы болза политиктиг, ажыл-агый болгаш социал айтыгларны шиитпирлээринге профсвилелдериниг, комсомолдуң, бүгү хөй-ниити организацияларының ролюнуң өзүн турары болур. Ооң тодаргай херечизи—хоойлужудулгага киирер чүүлдер дугайында инициативазын кодүрер эргени хамаатыларга тынсырын төлевилелде киргени болур. Ол чүүлдү чоо бүрүү-биле деткөн.

Төлевилелди бүгү улустуң чугаалажын турганы үеде республиканың ажылчы чоннары күрүнениң болгаш хөй-ниитиниң ажыл-херектерин шиитпирлээринге болгаш чугаалажын көөрүнге күш-ажылчы коллективтериниң ролюн бедидер дугайында төлевилелде кирген чүүлдерни база-ла идепкейлиг деткөн. Конституцияның төлевилелинде күш-ажылчы коллективтерни политиктиг системаның чугула звеновуз кылдыр көрүп турар.

Эштер! Совет ниитилелдиң политиктиг системазының хөгжүлдезиниң кол угланышкыны социалистиг демократияның улам ыңай хөгжүлдезин болур. «Бистиң чаа Конституциявыс социалистиг күрүнениң канчаар хөгжүн турарын, өске-даа чүүлдерни бүгү делегейге тодаргай көргүзер болгаш социалистиг демократияның ханы амыдыралының сонгуулдарын, ооң алыс утказы чүл дээрзин тодаргай көргүзер» деп, эш Л. И. Брежнев анытканы.

РСФСР-ниң Конституциязының төлевилелинге ол база долузу-биле хамааржыр. Күрүнениң болгаш ниитилелдиң ажыл-херектерин башкарырынга хамаатыларның улам калбаа-биле киржири, күрүне аппарадын сайзырааңгайжыдары, хөй-ниити организацияларының идепкейин бедидери, күрүне болгаш ниитилел амыдыралының хоойлу өзүүлер үндезиннерин быжыглаары, хөйге билдингир болур чорукту калбартыры, хөй-ниитиниң сааал-оналын доктаамал үчүн-ка алыры ында көрдүнген.

Социалистиг демократизмни чайгылыш чокка ханыладыры баштайгы ленинчи декреттерден эгелээш, совет конституция чогаадылгазының бүгү тоогу дүрүлгазын дамчыштыр эртип келген. Социалистиг демократия чоннуң талантызын, билиглерин, инициативазын ажыдарынга болган ооң өзүлүг илерээринге калбак орукту ажыдып турар.

Бистиң күрүне болгаш ниитилел хөгжүлдевистиң диалектиказы болза, социалистиг күрүнениң сайзырааңгайжыдыышкыны кады ажылчы чоннар күрүне эрге-чагыргазының органнарының ажылынга, бүдүрүлгени башкарарынга болгаш хуваалдага, социал болгаш культура политиказын чорударынга ажылчы чоннарның улам калбаа-биле киржи турары болур.

Бистиң эчис сорулгаыс — ацты чок коммунистиг ниитилелди тургузары. Ынчаңгаш совет улус ону тургузар, дешилгелиг кижи төрелгетениг ол чырыткылыг идеалын амыдыралга боттандырар-даа.

Эштер депутаттар! Чурттуң Үндезин Хоойлузунга дүүштүр РСФСР-ниң Конституциязының төлевилелинде социалистиг тургузугнуң эгиши дивес туруштары: бүдүрүлгениң чепсек-херектериниг ажылчы чоннарын боттарының болурун, дарлаалан хостуг күш-ажылды, ажыл-агыйның планыг системазын быжыглаар турар. Россия Федерациязының экономиктиг системазының үндезини бүдүрүлгениг чепсек-херектеринге социалистиг өнчү болуп турарын демдеглеп турар.

Эвилелдиң Конституциязышкаш, ол төлевилел ооң-биле катай четчин бышкан социализмниң кол шынарларын көргүзүп турар.

Амгы үеде ол эргеге — ол дээрге улус-ажылагыйының күчүлүг организми болур. Ол дээрге — канчаардаа ажок улуг хемчээлдерни болгаш аргаларлыг экономика-дыр, ол экономика социализмни артык шынарларын эртем-техниктиг революцияның чедишкиннерин каттыштырарын, ниитилелдиң социал структуразында боттут өскерилгелерин улам өзүп орар хемчээлдиг хандырын турар.

Чурттуң экономиктиг хөгжүлдезинге совет улустуң төөгүлүг чедишкиннери Россия Федерациязының чижээнден тодаргай көстүп турар. РСФСР-ниң ам күштүг болуп турар Конституциязын хүлээп алган үеден бээр республикада чыл бүрүүн национал орулгазы 16 катап өскен. Улус ажыл-агыйының кол адыры — үлетпүр доктаамал өзүп турар, ол 1937 чылдың иштинде бүдүрүп турганы хире продукцияны амгы үеде чартык ийде берип турар.

Россия Федерациязының кодээ ажыл-агыныныңг хөгжүлдези СЭКП ТК-ның карт (1965 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге үндезилеттинген партияның аграр политиказында көрдүнгенин ёзуугаар чайгылыш чокка боттанып турар.

Амгы үеде республиканың кодээ ажыл-агыны — ол дээрге барык 24 муң колхозтар болгаш совхозтар-дыр, оларда энергетиктиг күчүзү дөрт миллиард ажыг ааг күштүг амгы үениң сайзырааңгай машина болгаш тракторлардыг. Ажыл-агыйлар арызының кооперастаашкынынга болгаш агро-үлетпүр интеграциязының баазазынга бүдүрүлгениг специализациязын болгаш концентрациязын улам калбаа-биле нептередип турар.

Колхозтарның болгаш совхозтарның өзүп орар техниктиг дериишкини, черниг калбак химизациязы болгаш меиорациязы ол адырда ажылдап турар ажылдакчыларның санын кызырбышаан, кодээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин көвүдедир аргабы берип турар. Дайын мурнундагы үеге, деңнээрге, тараа бүдүрери 56-дан 118 миллион тонна чедир көвүдээн, а Россия Федерациязының кодээ ажыл-агый продукциязының ниити хемчээли бо беш чылда ортумаа-биле чылда 56,5 миллиард хире рубль болуп турар.

Бүдүрүлгениг адырында шынар талазы-биле ханы өскерилгелер база болган. Техниктиг дешилгени тодарадып турар адырлар саны үлетпүрде дыка көвүдээн, улус ажыл-агыйында фонд чепсеттелиишкини дайын мурнундагы үеге деңнээрге, он катап көвүдээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү болгаш ниитилел бүдүрүлгезиниг ажыктыы бедик темпилер-биле өскен.

Эвилел Конституциязы ышкаш, төлевилелдиг онзагай чүүлү болза практика-биле, совет экономиканың хөгжүлдезиниг чугула айтыгылары-биле сырый харылзаазы болур. Партияның XXV съездизиниг ажылдан кылганы СЭКП-ниг экономиктиг стратегиязын ооң формулировказында тодаргай көргүскен.

Социализм үеэзинде ниитилел бүдүрүлгезиниг дээди эчис сорулгазы — кижизерниг өзүп орар материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдерин улам долу хандырарын төлевилелде айыткан. Ооң-биле кады ол сорулгаларны чедип алырының кол чүүлдери: күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, бүдүрүлгениг ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидерин, улус ажыл-агыйын динамиктиг, план ёзуугаар болгаш пропорционалдыг хөгжүдерин айытган.

Россия Федерациязының экономиказы чурттуң чаңгыс аай улус ажыл-агый комплекизиниг тудуш кезээ болуп турар болгаш ооң хөгжүлдезинге улуг салыышкынны киирип турар. Республикада улуг хемчээлдиг программаны боттандырып турар: Байкал-Амур магистралын тудуп, Оренбургтың газоконденсат-биле байлак черлериниг болгаш Курскиниг магниттиг аномалиязының байлаан шиңгээдин ап, Кара хөрөүнүг эвес зонаның кодээ ажылагыйы интенсивтин-биле хөгжүп турар. Мурнуу-Якутияның, Саянның болгаш өскедаа күчүүлү девискээр-бүдүрүлге комплекстерин тургузуп, Волганың, Каманың, Ангараның, Енисейниң электростанцияларының каскадтарының тудуун чорудуп турар.

СЭКП ТК-ның декабрь (1977 ч.) Пленумунга айытканын ёзуугаар чоокку ыылдарда чуртту нефть болгаш газ-биле хандырарынга кол рольду Барыын Сибирь ойнаар.

Леонид Ильич Брежнев Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке чораан үеэзинде Россия Федерациязының чөөн районнарының комплекстиг интенсивтиг хөгжүлдезинин онза чугулазын демдеглээн. Үлетпүрүн болгаш кодээ ажылагыйының хөгжүлдезин сырый холбаарынче, бүдүрүлге болгаш социал айтыгларны шиитпирлээринче ол кичээнгейин угландырган.

Россия Федерациязының ажылчы чоннары республиканың мурнунда салдыган харысалгалыг сорулгаларны албан күүседир дээш, бүгү күжүн салырын партия Төп Комитединге, Леонид Ильич Брежневке бүзүредирин чөпшээреп көрүүцер, эштер.

Бистиң ниитилелдистиг экономиктиг күчүзүнүн өзүлдези совет улустуң ажыдыралының деңнелин дыка бедиткен. Чурттакчы чоннуң кижи санына онааштыр боттуг орулгалар сөөлгү 40 чылдарда 6 катап улгаткан.

Совет кижи боду онзагай болу берген. Ажылчы чоннарның билиглериниң, профессионал белеткелиниң, ниити культураазының деңнели кайгамчык өскен. Улус ажыл-агыйында ажылдан турар кижилериниг дөрттүн үш кезии дээди болгаш долу азы долу эвес ортумак эртемниг апарган.

Улус ажыл-агыйында ханы таартылгалар кижиниг ажылчорудулгазында кол чүүл болур — күш-ажылда көскү таартылгаларны болдурган. Бо бүгү төлевилелдиг чүүлдериниде илереттинген.

Ниитилелге ажыктыг күш-ажыд улустуң байлакшылының болгаш совет кижи бүрүзүнүң чаагай чоруунуң өзүлдезинин үндезини боон турар. Чүүле күш-ажыл, ооң түүцелдери ниитилелге кижиниг байдалын тодарадыр. Күш-ажылчы орулгалар хамаатыларның хуу өнчүүлүнүң үндезини болган. «Бодунуң шилип алганы ниитилелге ажыктыг ажыд-чорудулганың галазыбиле ан сотциалдыг ажылдаа, күш-ажылдың сагылга-чурумун сагыырй — РСФСР-ниң күш-ажыл кылып шыдаар хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш ат-алдардыг хөрөө болур» деп Конституция төлевилелинде чугаалаан.

Күш-ажылдың байдалдарын эксижидери, ону камгалаары болгаш эртем талазы-биле организаставы, ол ышкаш аар күш-ажылды кызырары база моон соңгаар бүрүү-биле чок кылыры партияның болгаш совет күрүнениг социал политиказының кол угланышкынларының биреэзи болур. Бо угланышкынны чер болганга чайгылыш чокка чорудары Конституцияның негелдези болу берген, план болгаш ажыл-агый органнары, бүдүрүлгелер болгаш албан черлериниг, күш-ажылчы коллективтериниг удуртукчулары ону шыңгыы удуртулга болдурар ужурлуг.

Күш-ажыл совет кижилериниг эң кол амыдыралчы негелдези боон бар чыдар. Социалистиг чарыштың калбак хөгжүлдезинде ажылга, бүдүрүлгени сайзырадырынга чогаадыкчы хамаарылга коскуза-биле илереттинин турар. ССРЭ Конституциязын бүгү улустуң чугаалажын көргени болгаш ону хүлээп алганы-биле холбашкан массаларның күш-ажылчы болгаш политиктиг идепкейиниг көдүрлүүшкүү улам сайзыран, чаа арга-хевирлерлиг болу берген. ССРЭ Конституциязын хүлээп алганының бирги чылын төлептиг уткуур дээш республиканың ажылчы чоннары чаржын турарлар.

Бүдүрүлгени сайзырадырының, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидериниг, ажылдың шынарын экижидериниг тодаргай айтыгларын шиитпирлээринче чарыштың эргиязы уланган. Сорулга болза партияның политиказы-биле, чурттуң болгаш республиканың чаа Конституцияларын хүлээп алганы-биле холбашкан бүгү-ле патриоттуг эгелээшкиннерин боттуу-биле деткин нептередир болур.

Совет экономиканың хемчээлдериниг өзүлдези болгаш структуразының нарыыдааны адыр болгаш девискээр аайы-биле принциптерин барымдаалап турган, планаашкынының ролюн болгаш ажыктыг чоруун улам ыңай бедидерин пеген турар.

Аңаа үндезилээш, республиканың экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниг Күрүне планының дугайында дурумну Конституцияга магадылаары республиканың экономиказын удуртуруа улам ыңай сайзыраңгайжыдар, план чурумун бедидер болгаш бистиң амгы база перспективтиг планнарывысты чедишкиннер-биле күүседириге чаа арга-курлавырларны тургузар.

Төпчүткен эргелеп башкарылганы, ажыл-агыйның тускайлаң чоруу болгаш бүдүрүлгениг инициативазы-биле дүүштүреринин бот-орулгачарылганы, арыг орулганы, бот-үнени, өске-даа экономиктиг быларны болгаш идиг берипшкиннерин идепкейлиг ажыглаарының чугулазының талазы-биле бистиг партиявыстың угланышкыны Конституция төлевилелинде илереттинген.

ССРЭ Конституциязы болгаш эвилелдешкен республикаларның Конституциялары бистиг планыг ажыл-агыйывыстың шапкын деңдески хөгжүлдезин хандырбышаан, коммунизмниг материал-техниктиг баазазын тургузарынга — бистиг партиявыстың программыг сорулгазын боттандырарынга немелде арналарны ажыдын турар.

Конституцияның түүлдериниде улустуң күзел-чүткүү болгаш ленинчи партияның мерген угаанныы бүрүн каттышкан. Бистиг бүгү-ле тиилелеривистиг үндезини ында.

Эштер депутаттар! Хамаатыларның эргелериниг, хосталгаларының болгаш хүлээлгелериниг дугайында эвилелдиг Үндезин Хоойлузунуң түүлдерин Россия Федерациязының Конституциязының төлевилелинде база катап киргген ханы социал-политиктиг ужуруткалыг боон турар. РСФСР-ниг хамаатылары улуг Совет Эвилелиниг база хамаатылары болур. Олар ССРЭ Конституциязында чарааттынган болгаш социалистиг тургузугбиле, бистиг чуртувустун бүгү чедишкиннери-биле хандыртынган социал-экономиктиг, политиктиг болгаш хууда бүрүн эргелерлиг болгаш хосталгаларлыг.

Совет Конституцияда магадылаан хөй санныг эргелер болгаш хосталгалар, оларның ужур-утказының боттуу болгаш бүзүредиг магадылалдар деп эвес чоруктуг болгаш дарлаалдың делегейниге турун көрбээн болгаш турбас-даа, кижиниг ёзуулуг хостуг чоруун чүгле социализм хандырып турар дээрзин тодаргайы-биле бадыткап турар.

Республиканың моон мурнунда Конституциязында чарааан хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын төлевилелде арттырган болгаш сайзыраткан. Кол политиктиг болгаш хууда эргелер база хосталгалар моон мурнундаазындан долузу-биле илереттинген. Күрүнениг болгаш хөй-ниитиниг херектеран эргелеп башкарырынга, ниити күрүнениг болгаш дүс черниг хоойлуларын болгаш шиитпирлерин хүлээп алырынга хамаатыларның эргеин ажыглаарының хөй талалыг аргахевирлери көрдүнген.

Социал-экономиктиг эргелериниг, тодаргайларга, ажылдаар, дыштаныр, материалдыг хандырылга алыр эргелериниг ужур-утказы улам калбарган болгаш четчин бышкан социализмниг аргалары-биле байлакшаан ССРЭ Конституциязы-биле дүүштүр Конституция талазы-биле чамдык чаа эргелерни база чарлаан: хамаатыларның кадыын камгалаар, чурттаңга бажыңы алыр культураның чедишкиннерни ажыглаар эргези.

ССРЭ Конституциязының нормалары болгаш саналдан киирип турар төлевилел кижиниг эргелериниг дугайында делегей пактыларының чүүлдериниге чүгле бүрүн дугжүп турар эвес, харын хөй талалар-биле дыка ханылаан.

Кижиниг эң кол эргези — ажылдаар эргени Совет Эвилелинде ажылдан шыдаар чоннуң бүрүн ажылдыг турарын барык чартык чүс чыл хире үеде хандырып турар.

Экономиктиг, социал болгаш культура талазы-биле эргелериниг делегей пактыларында халас ыяап-ла эге өөредилгени чүгле көрүп турар. Бистиг чуртувуста дээди өөредилгени киириштирбишаан, өөредилгениг бүгү хевирлери халас боон турар. Амгы үеде аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгезинче шилчилге колдуунда доозулган.

Назылап кыраанны дээш пенсия алырынга совет хоойлуда доктаатынган назын күш-ажылдың делегей организациязының конвенциязында көрүп турарындан эр кижилерге 5 чыл, херээженнерге—10 чыл куду болуп турар.

Эргелериниг болгаш хосталгаларның юридиктиг магадылалдарын төлевилелде боттуу-биле күштелдирген. Эргедужааалдыг кижилериниг хөделиишкиннерин хамаатыларның судка хомудаар эргелиин, алдарынга болгаш төлептиг чоруунга, амы-тынына болгаш кадынына, хууда хосталгаынга болгаш этхөренгизинге халдаашкынардан суд дамчыштыр камгаланыр эргеин көрдүнүп турар.

Кол эргелерни болгаш хосталгаларны чарлавышаан, төлевилел ооң-биле кады оларның боттанышкынны хамаатыларнын боттарының хүлээлгелерин күүседири-биле тудуш харылзаалыг дээрзин барымдаалап турар. Ол черле чөптүг. Хүлээлгелерни күүседири, хоойлуларны, социалистиг ниити чурттаңганың дурумнерин хүндүлеп көөру социалистиг демократияның, эргелерни болгаш хосталгаларны ажыглаарыбиле бир дөмей, ындыг эргежок чугула кезектери-дир.

Социалистиг демократияның улам ыңай хөгжүлдези социалистиг хоойлу-дурумну болгаш эрге-чурумну быжыглаары-биле сырый харылзаалыг. Ол чүүл төлевилелде политиктиг системаның эн чугула принциптеринин биреэзинин деңнелинте чедир көдүртүнген.

Хоойлу-дурумну сагыырын хандырарының кол факторлары бистиг ниитилел болгаш күрүне турганнарывус, улус эрге-чагыргазының сайзыраңгай системазы боон турар. Онаа харымсалга болза Совет күрүнениг суд, прокуратура, иштики херектер органнары, арбитраж ышкаш ындыг органнарыга, а ол ышкаш улусчу контрольга онаажыр.

Кижиниг хүндүлеп көөру, хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаары—ол болза бүгү күрүне органнарының, хөй-ниити организацияларының, эрге-дужааалдыг бүгү кижилериниг хүлээлгеги болуруун онзалан демдеглексепчиг-дир.

Күрүне болгаш партия амыдыралында, деңнинг нормаларга үндезилеттинген хоойлу-дурум сагылдазының сыныш чогу, эрге-чурумнуң быжыы — политиктиг болгаш экономиктиг системаларының ажыктынының, хамаатыларның эргелериниг чүүлдериниг туруштуунуң чайлаш чок магадылалдарының биреэзи.

IV.

Эштер, депутаттар! Хөй-национал чурттакчылардыг Россия Федерациязынга национал-күрүне тургузуунуң айтыгылары чугула ужурдузалыг.

Бистиг чуртувустуң бүгү хөгжүлдези болза Коммунистиг партияның болгаш Совет күрүнениг үндезилекчизи Владимир Ильич Ленинниг ажылдан кылганы совет социалистиг федерализмниг ханы амыдыралчызын көргүскеп. ССРЭ-ниг Конституциязы болгаш Россия Федерациязының Үндезин Хоойлузунуң төлевилели ону барымдаалап турар.

(Уланчызы 3-кү арында).

РСФСР-ниң Дээди Совединиң тоску чыыжының ээлчег чок чедиги сессиязы

РОССИЯНЫҢ СОВЕТ ФЕДЕРАТИВТИГ СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЗЫНЫҢ КОНСТИТУЦИЯЗЫНЫҢ ТӨЛЕВИЛЕЛИН (ҮНДЕЗИН ХООЙЛУЗУНУҢ) БОЛГАШ ОНУ БҮГҮ УЛУС ЧУГААЛАЖЫП КӨРГЕНИНИҢ ТҮҢНЕЛДЕРИНИҢ ДУГАЙЫНДА

(Тончүзү. Эгези 1-ги арганда).

Коммунистиг тургузуушкунуң чорудулгазында чурттуң политиктиг болгаш экономиктиг системазының чаңгыс аайының баазазынга ССРЭ-ниң нацияларының болгаш биче улустарының чоокшулажыышкыны, совет ниитилелдиг социал чаңгыс аай чоруу эвилелчи эргелерин быжыглаарының эргежок чугулазын болдурган. ССРЭ-ниң Конституциязы бир угда эвилел республикаларның төлээлекчи эргелерин, чижээ, ССР Эвилелиниң эргелеринге хамаарыштырган айтырыларны шинтпирлээринге киржир эргени, ССРЭ-ниң Дээди Совединге хоойлу саалдаа эргени оларга быжыглаап, калбарткан. Ол үүлдерни төлевилелде долу хемчээлдиг-биле барымдаалап турар.

Мында Россия Федерациязының, ооң составында автономнуг республикалар, автономнуг областар болгаш автономнуг округтар бар болуп турары-биле холбашкан онзагай байдалдары база илергейлеттинген.

Россия Федерациязының орус улус-биле каттышкан хөй санныг нацияларының болгаш биче улустарының бот-боттарынга бүзүрежилгези, кады ажылдажылгазы болгаш бот-боттарынга дузалажылгазы — ленинчи национал политиканың чедишкиннериниң чайыннанчак херечизи-дир. Ооң түңнели болза Совет Россияның бүгү улустарының экономиктиг болгаш культурлуг янзы-бүрү талаларлыг хөгжүлдезидир. Ону автономнуг республикаларның улус ажылагыйларының шапкын хөгжүлделери бүзүрелдин-биле бадыткан турар. Чижээ, Совет эрге-чагырга чылдарында Бурят, Марий, Татар, Башкир болгаш өске-даа автономнуг республикаларда үлет-пүр бүдүрүлгелери муң болгаш ооң-даа хөй катап өскен.

Автономнуг округтар мурнунда республиканың экономика талазы-биле эң-не хөжудаңгай черлери турган. Оларның барык бүгү чопу көдээ черлер чурттакчылары чораан. Амгы үеде чамдык округтарның чонунуң, хөй нуруузу хоорайларда чурттап турар. Ол черлерде Дудинка, Ханты-Мансийск, Анадырь, Салехард, Сургут ышкаш ындыг хоорайлар өзүп келгилээн.

Совет эрге-чагырганың чылдарында 36 биче улустар боттарының үжүк-бижинин бир дугаар-ла чогаадып алган. Амгы үеде республикада литератураны 50 ажыг дылдарда ооң иштинде чонунуң саны каш-ла муң кижиден ашпас биче улустарның дылдарында база парлап үндүрүп турар.

Бүгү-ле автономнуг республикаларда, автономнуг областарда, автономнуг округтарда национал театрлар болгаш өске-даа чогаадыкчы коллективтер бар, тус-тус черлериң дылдарында радио болгаш телевидение дамчыдылгаларын чорудуп турар.

ССРЭ-ниң Конституциязы 1977 чылда хүлээп алганы совет автономиялың хевирлерин сайыраңгайжыдарында болгаш эргелерин калбартырында чаа базым болган. Россия Федерациязының Конституциязының төлевилели Эвилелдиң Конституциязының чогуур үүлдерин тодаргайжыдып турар. Автономнуг республикаларның болгаш автономнуг областарның күрүне болгаш ажылагый херектерин боттандырар эрге-хүлээлгелери калбарып турар.

Чаа Конституция Россия Федерациязының национал-күрүне тургузуун сайыраңгайжыдары-биле холбашкан үүлдери биштиң социалистиг Төрээн чуртувустуң нацияларының болгаш биче улустарының аразында харылаалаларының тургустунганы найыралдың болгаш акы-дуңмалышкы ёзунуң принциптерин чайгылыш чок боттандырарында угланган.

Социалистиг интернационализм совет кижилерге бүү мөзүлеш, ол болза биштиң чуртувустуң коммунистиг тургузуушкунуңа оруу-биле бурунгаар хөгжүлдезин дүргедедип турар материалдыг күш апарган.

РСФСР-ниң Конституциязының төлевилели болза акыдуңмалышкы эвилел республикалар — Россия Федерациязы болгаш Украина, Белоруссия болгаш Казахстан, Молдавия, Ортаа Азия-ның, Закавказьениң болгаш Балтий чоогунуң республикалары — найыралдыг акыдуңмалышкы өг-бүлеви тургузуп турар.

Кажан социалистиг эвес делегейниң хөй-хөй районнарында национал өскээнешкек чорук болгаш хоозурадыкчы чөрүүдээлер улам чидиг хевирлиг болуп турар байдалдарда бодувустуң эвилелдешкен күрүневис дээш бистер, совет кижилер онза чоргаарланыр бис. Ленинниң генийи, Коммунистиг партияның политиказы национал айтырыгны ынчаар шинтпирлээрин хандырган, ол болза чон бүрүзүнүң, республика бүрүзүнүң амыдыралчы эрге-ажыктарын улуг Совет Эвилелинин күчүзү болгаш чаңгыс эви-биле хажык чокка тудуш холбаштырып турар.

Эштер депутаттар! Биштиң ниитилевис—ол дээрге тайбың тургузукчу күш-ажылдың, демократияның болгаш гуманизмниң ниитилели-дир. Ол бүгү Совет Эвилелиниң иштики хөгжүлдезинин болгаш ооң делегей политиказының байдалы-биле тодаргайлаттынып турар.

Россия Федерациязы бодунуң даштыкы политика талазы-биле ажыл-чорудулгазын ССРЭ Конституциязында тодаргайлаттынган даштыкы политиканың эчис, амгы соруулгаларын болгаш принциптерин удуртулга болдуруп турар. Дээди Советке көөрү-биле киирип турар ол үүлдү хоойлу-биле быжыглаар.

Чаңгыс аай Совет күрүнениң чардынмас тудуш кезээ Россия Федерациязы ооң политиказын делегей ареназынга боттандырарында бодунуң салыышкынын киирер Республиканың Дээди Совединиң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели ССР Эвилелиниң даштыкы политиказын боттандырарынга киржир. Ооң-биле кады олар делегей харылаалаларынга Россия Федерациязын шуут төлээлээр. Өске күрүнелериң составында республикалар, штаттар, черлер—национал органнарның удуртулгазы болгаш административтиг единицалар-биле харылааны боттандырар. РСФСР-ниң 30 ажыг министерстволары болгаш ведомстволары даштыкы чурттар-биле экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культурлуг кады ажылдажылгага киржип турар, оларның хөй-хөй делегей организацияларының ажылынга киржир.

СЭКП-ниң болгаш Совет күрүнениң даштыкы политиказын республиканың ажылчы чоннары бүгү совет улус-биле кады изин-биле деткип турар. Ол политика ССРЭ-ге коммунизмни тургузарынга делегей талазы-биле таарымчалыг байдалды тургузарынче, социалистиг чурттар-биле акы-дуңма кадыажылдажылганы хөгжүдеринче база делегей социализминиң туружун быжыглаарынче угланган. Национал хосталга болгаш социал дешилге дээш улустарның демиселин деткиири биштиң даштыкы политикавыстың өскерилбес үүлү болур. Ядролуг дайынның айыылын төнчүзүнге чедир чайладыр, чаварлышкынны ханыладыр база бижыглаар, чепсегленишкинни кызырарын болгаш дүжүрерин чедип алыр дээш Совет Эвилели күжениишкинни салып турар. Биштиң чуртувус янзы-бүрү социал тургузуглуг күрүнелер-биле тайбың кожа-хелбээ дугуйаашкынның принциптерин хажык чокка боттандырар дээш туржуп турар.

Совет Эвилелиниң, Коммунистиг партияның, СЭКП ТК-ның, ТК-ның Политбюрозунуң болгаш эш Леонид Ильич Брежневтиң бодунуң шиитпирлиг, чүткүлдүг ажыл-чорудулгазының ачызында соолгу чылдарда делегей байдалын көскүзү-биле экижидери чедип алдынган. Ынчалзажок делегейде реакцияның болгаш агрессияның күштери, хөделишкиннерге үргүлчүлевишаан. Олар дүшкүүрлүг чоруктуң одагларын тургузуп, дайын месилдэжишкиннерни хөрлээледип, чепсегленишкинни эндере будүрерин ораллажып турар. АКШ-тың болгаш НАТО-ның өске-даа чурттарының чамдык болуктери массалыг узуткаашкынның чаа чепсээн будүрерин калбартырының айыылдыг планын кылып турарлар.

Ол бүгү болза доктаамал серемчиледдиг болурун, совет кижилериң тайбың күш-ажылын камгалаарының дугайында могаг чок сагыш салырын пегеп турар. Социалистиг Ада-чуртту камгалаарын ССРЭ-ниң Конституциязында бүгү улустуң херээ кылдыр киирген болгаш биштиң күрүневистиң эң чугула хүлээлгезинге хамаарыштырган. Силерге чугаалаан-ны көөрү-биле киирген төлевилелде Россия Федерациязы өске акы-дуңма республикалар-биле кады чурттуң айыыл чок чоруун болгаш камгаланыр аргазын хандырарынга, ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштерин эргежок чугула бүгү үүлдер-биле чепсеглеп дериириге киржир дээрзин доктаадын турар.

Биштиң республиканың ажылчы чоннары социалистиг Ада-чуртунуң делегей талазы-биле туружун, ооң камгаланыр күчүзүн быжыглаарынга бодунуң күш-ажылы-биле идигин берип турган. Конституцияда айытынган ол хүлээлгезин күүседириге долу шинтпирлиг.

V.

Эштер депутаттар! Совет Конституциялар амыдыралчызы болгаш күжү-биле тодаргайлаттынып, кайгамчык онзагай үүлдери-биле ылгалып турар. Оларны Коммунистиг партия удурткан чон чогаадып турган, улустуң эрге ажыктарынга бараалгаар, амыдыралга чон боттандырар.

Республиканың чаа Конституциязын ажылдан кылырынга Россия Федерациязының хамаатыларының чогаадыкчы, калбак киржилгези ону база катап тодаргай көргүскен.

Заполярьеден Кара далайның эриктеринге чедир, Калининградтан Сахалинге болгаш Курил ортулуктарынга чедир миллион-миллион кижилер төлевилелдиң үүлдерин кичээнгейлиг өөренип база сайгарып, танышкан. Төлевилелди Россия Федерациязының нацияларының болгаш биче улустарының 29 дылдарынга, топ болгаш чер-чер солуннарынга барык-ла ниити тиражы 40 миллион экземплярга парлаан. Ону таныгырлап, пропагандалаарынга телевидение болгаш радио киришкен.

Партия организацияларының, күш-ажылчы коллективтерниң, көдээ чоннуң, чоннуң чурттап турар черинин аайы-биле 330 муң ажыг хуралдар болган, оларга 25 миллион ажыг кижи киришкен.

Дээди Советтиң депутаттарының, төлевилелди белеткээр тадазы-биле комиссияның, күрүне органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының адрезинге он-өн муң чагаалар келген.

Бүгү улустуң чугаалажып көрүүшкүү Россия Федерациязының ажылчы чоннарының республиканың ажыл-ажыктарынга ханы сонуургалдыын, оларның хамааты харыысалгалыын болгаш политика талазы-биле четчин быысканын көргүскен.

Чугаалажып көрүүшкүүнүң түңнелдери Россия Федерациязының ажылчы чоннары чугаалажып көрген төлевилелди үүлдүгүзүнгенин чугаалазын деп бүгү үндезин-биле түңнелди кылыр арганы берип турар.

Ажылчы чоннар эвилел Конституциязының кол-кол үүлдерин төлевилелге киргенин изин-биле үүлдүгүзүнмүшаан, а ол ыыкаш биштиң республиканың оңзагай байдалдарын илергейлээн үүлдерни төлевилелде киргени-биле чөпшээрежип турарын чугаалаанар. Чоннуң арга-дуржулгазында кичээнгей салганы хөй-хөй ажыктыг болгаш чугула үүлдерни алыр арганы берген.

Чугаалажып көрүүшкүүнүң үезинде төлевилелге 10 муң хире саналдарны болгаш чазалгаларны киргеп. Оларның чамдыктарын, төлевилелди белеткээр комиссияның, саналы-биле алырга хүлээп ап болгу дег.

Дыка хөй эдилгелериниң болгаш немелдериниң утказы болза Конституцияга Россия Федерациязының төөгүлүг хөгжүлдезин улам долузу-биле эрге-чагырга бооп турар. Совет эрге-чагырга Россияның бүгү улустарынга дең эргени болгаш хостуг баш миниир эргени магадылааның, ажылчы чоннарга ёзулуг демократтыг эргелерни болгаш хосталаларны бергенин демдеглээр дугайында саналдарны киргеп. РСФСР-ниң тургузаны Россия Федерацияларының бүгү нацияларынга болгаш биче улустарынга совет улустарының ажы-дуңма өг-бүлевиниге оларның национал онзагай байдалдарын барымдаалап, бүгү талалыг хөгжүүрүнүң таарымчалыг байдалдарын хандырганын Конституцияга көргүзерин илергейлээн күүселдер киргеп.

Комиссияның бодалы-биле алырга, бо чугуда саналдарны Конституция сөзүнге киргеп турар мурнакчылар бисте хөй. Ылаңгыя эзлчег мастери Н. Гордееваның ыныжык ажылы коллективте мактаалдыг. Ооң удуртканы 17 кижилиг эзлчег планныг эдилелдаларын доктаамад ажыр күүседип турар.

Бо бүдүрүлгеде 18 чыл ажылдап турар Чудурук Кокованың Ооржак — коллективтиң мурнакчыларының бирээзи. Ооң арга-дуржулгазынга аныяктар өөренип турар. Коллективте партия организациязының секретары В. Биче-оол база мурнакчы ажылдап, аныяктарга мергежилин дамчыдар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

Бүгү совет кижилер-биле бир домей, Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунуң коллективи Россия Федерациязының Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин бүрүн үүлдүгүзүп деткээн. Совет кижилериниң ажылдаар, дыштаныр, өөренир болгаш ооң-даа өске кол эргелерин магадылаан алдын Хоойлувуска, тайбың дээш демиселдиң баштакчызы — Совет Эвилелиниң хамаатылары болганывыска чоргаарланып чоруур бис дээрзин Конституция төлевилели-биле таныткал хуралга ажылчыныар чугаалаанар.

М. АНДРОСОВ.

Кызыл-Мажалыкта туйбу заводунуң директору.

СЕТКИЛИМНИҢ ХАНЫЗЫНДАН

Туран хоорайның № 2 ортумак школазы. Мен ацаа кичээлдер тоңуп, уруглар школадан уурук-суурук үүнүп, тарап турда чеде бердим. Школада кичээлдер шагы төнген болза-даа, ол-бо классардан оолдар, уругларның чугаа-сооду ам-даа дыңналып турду. Ужуражып, ажыл-ижи-биле таныжар дээн башкы школаның пионер дружиназының чөвүлелиниң хуралын чаа-ла эрттирип дооскаш, дружинаның даргазы Люда Хөлчүкпен-биле артын калгаш, чугаалажып олурган черинге таваржы бердим.

Туран хоорайның № 2 ортумак школазының Олег Кошевой аттыг пионер дружиназы — районда дээре ажылдыг дружиналарының бирээзи. Ооң ажылын школаның улуг пионер вожатыйы Дина Байкараевна Чильчигашева ам каш чыл улаштыр удуртуп турар. Дина Байкараевнаның башкы стажы ам оон ийи чыл чедип турар. Ооң сезин ол школаның улуг пионер вожатыйы ажылынга берген. Башкының буянныг мергежилин душкукелбиже эвес, харын сеткилиниң ханызындан ол изин күзел-биле шилип алган. Школачы чыддарында-ла башкының мергежилин чедип алырын ол бүзүрелдин-биле шинтпирлеп алган. Ооң башкы болур дээн күзели Кызылда күрүнеп башкы институтун дооскаңда боттанган. Ооң бээр оон ийи чыл эрткен. Бо эрткен оон ийи чыл башкыны уруглар, школа-биле улам чоокшулаштырган болгаш ацаа дадыгыышкынның болгаш аргамергежилиниң өөрүде, быжыгыышкынының үеан болган.

— Сес чыл дургузында улуг пионер вожатыйлан ажылдан келдим. Школаның октябряттары, пионерлери мээң ёзулуг-ла бүзүрелдиг дузалакчыларым апарган. Шак мынды пионерни быжыг пайырал дружинавыстың ажыл-хереэн алаан түңнелдиг болдуруп турар—деп, Дина Байкараевна чоргаарал-биле чугаалады.

Школада пионер дружиназының улуг вожатыйының ажылы харыысалгалыг болгаш хөй талалыг. Октябряттар, пионерлериң өөредилези, сагылга-чуруму дружинаның хүн бүрү ажыл-чорудулгазындан кончуг хамааржыр. Ынчангаш шынап-ла харыысалга бедик. Башкы кижиниң ажыл-хереэ үүгле хүлээштен ажылы-биле кызыгаарлаттынар эвес, ада-иелер-биле ажыл, хөй-ниити ажылы дээш-ле баар болгай. Бо бүгү «чүктүр» үе-шакка таарыштыр чарыш, шуптузунга деңге четтигери чугула.

Школаның өске башкылары-биле дөмей-ле. Дина Байкараевна Чильчигашеваның хөй-ниити хүлээлгелери хөй. Ажыл-херек дээнде пеглелиг, будушүг, томаанныг кижи боорга, эш-өөрү ацаа идегээш, эрткен чылын ону Туран хоорай Советиниң депутадынга бир үн-биле соңгаанар.

— Чер-чер Советтерниге эрткен чылын болуп эрткен соңгулда мурнунда мени хоорай Советиниң депутадының үнүш-дүжүткүр чоруун бедидерин таарыштырып турар хоойдужудулга хемчеглерин күштелдирерин саналдап турар.

Садыг, коммунал амыдырал, медицина, транспорт болгаш культура хандырылгазын экижидериниң эргежок чугулазынче кичээнгейни ажылчы чоннар угландырып турар.

Хамаатыларның хөй нуруузунуң эргени, Хоойлуну хүндүлеп көөрү чурумнуң нормачижээ апарган деп чугааларда болгаш чагааларда чөптүү-биле айтып турар. Ынчангаш хөй-ниитиниң корум-чурумунуң кандыг-даа хажыдыышкыннары-биле эптежип болбас. Социалистиг өнчүү оорлаар чоруктар-биле, алыксак-чиксек, чижеңе, хулиганнаар чоруктар болгаш ниитилелге удур өске-даа ирерээшкиннер-биле демиселди күштелдирер дугайында айтырыгларны хамаатылар тургузуп турар.

Өг-бүлени быжыглаарынче, ада-иелерни уруглар, кижизидилгени дээш, уругларның — пазылап кыраан төрелериниге дуза көргүзери дээш харыысалгазын бедидеринче угланган хөй саналдар кирген.

Чугаалажышкын үезинде кирген саналдарның хөй нуруузу чогум утказы-биле алырга шын бооп турар, Конституция төлевилелинде айыткан принциптерге колдуунда дүгжүп турар.

Конституция нормаларын улам тодарадыр орук-биле баары албан бе? Комиссияның бодалы-биле алырга ол чугула өзес бооп турар. Конституция—анаа-ла хоойлу эвес, а Үндезин Хоойлу. Ниитилел амыдыралының бүгү талаларын таарыштырып турар бүгү эрге актыларының өгезин ында кирген.

Ооң-биле кады хөй-хөй саналдарны амгы хоойлужудулгаларга, ылаңгыя чаа Конституцияга үндезилээш, хүлээп алыр деп турар хоойлуларга ажыглап болур.

Үтказының талазы-биле ап көөрге, ам күштүг бооп турар Хоойлуларның үүлдери-биле дөмейлешкен саналдар база бар болгулаан. Бо дээрге ам күштүг бооп турар хоойлужудулганы ажыглаар талазы-биле ажылды экижидериниң эргежок чугула бооп турарын айтып турар-дыр. Биштиң хоойлуларывысты сайыраңгайжыдышаан, оларның пормаларына болгаш хөй-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң организациясы, кижизадикчи болгаш ажыл-агый ажылдарын күштелдирери чугула.

Тодаргай бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларының болгаш албан-дужаалдыг кижилериниң адрестеринге шүүмчүлелдерин ылган эвээш эвес чагааларны комиссияже чоруткан. Ындыг янзылыг шүүмчүлелдер хөй-хөй хуралдарга база болгулаан. Ол сагындырыларны чогуур министерстволарны, ведомстволарны, чер-чер Советтериниң күүсечи комитеттериниң кичээнгейинге чедиргеп, олар өлөрээн четпестерни чайладырының эргежок чугула хемчеглерни алыр ужурлуг.

Республиканың Министерлер Чөвүлели бодунуң талазындан ооң эргезинге хамааржыр саналдарны боттандырар талазы-биле хемчеглерни ажылдан кылып турар.

Совет кижилериниң ниитилел херектерин сагыш сеткилиниң дээжизи-биле көрүп турарын, бүдүрүлгени организастаарының бүгү айтырыларынче ажыл-агыйжы ханыдан турарын, экономиктиг болгаш социал хөгжүлдевиниң айтырыларын ыяк билип турарын ажылчы чоннарның чагаалары, хуралдарга саналдары көргүзүп турар.

Биштиң республикавыстың күрүне болгаш ниитилел амыдыралының бүгү чугула айтырыгларының талазы-биле хамаатыларның бодалдарын чугаалажышкын материалдары көргүзүп турар. Ол үүлдер Россия Федерациязының Советтеринге, бүгү күрүне органнарынга болгаш хөй-ниити организацияларынга улусчу чагыг бооп турар.

Улустуң бо чагыы күүсеттинген турар дээрзин төлевилелди чугаалажып көргүнге Россия Федерациязының Дээди Совединиң өмүүзээнден бүзүредирин чөпшээреп көрүүр, эштер.

Россия Федерациязының чаа Конституциязының төлевилелин тургузарынга болгаш чугаалажып көргүнге киришкен бүгү кижилерге чүректиг ханызындан өөрүп четтиришкинни илергейлээр база күш-ажылга болгаш амыдыралга улуг-улуг чедишкиннерлиг болурун күзээр болзумза, ол болза, депутаттарның ниити сагыш сеткилин дамчыткаңым ол болур ийик деп бодап турмен.

Хүндүлүг эштер, депутаттар! Комиссияның бодалы-биле алырга, силерниң көөрүүцер-биле киирип турары РСФСР-ниң Конституция төлевилели республиканың конституция хөгжүлдезинин амгы үе-чадада негелделеринге хөрүлеп турар, чурттуң Үндезин Хоойлузунда айыткан улустуң тура-соруунга дүжүп турар.

Дээди Совет киргген төлевилелди чугаалажып көргеш, Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының чаа Конституциязының чаңгыс үн-биле хүлээп алыр дээрзинге бүзүрелди илергейлээрин чөпшээреп көрүүр.

Совет Россияның ажылчы чоннары республиканың амыдыранда бо теогуулуг болуулуушкунну Коммунистиг партияны, ооң ленинчи Төп Комитедин болгаш кайгамчыктыг политиктиг база күрүне ажылдакчыны, тайбың болгаш социал дешилге дээш могаг-ныдаг чок демиселчи эш Леонид Ильич Брежнев баштаан Политбюрону долгандыр улам сырый каттыжышкынби-биле демдеглээр дээрзинге чигаанг турбас.

Росеия Федерациязының ажылчыннары, тараачыннары, интеллигенциязы РСФСР-ниң чаа Конституциязын хүлээп алырын ленинчи партияның XXV съездиниң шинтпирлерин боттандырарына улам ыңайгы чедишкиннер-биле демдеглээрлер.

* * *

Илеткелди адыш часкаашкыныңгы-биле чаңгыс удаа эвес үзе кирип турган.

(СЭТА).

КҮҮСЕДИР ДЭЭШ

«1978 чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартыр дугайында база бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш демиселди күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чаагазын Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунуң коллективи танышкаш, ону ажыл-херекке программа кылдыр хүлээп ап, бүдүрүлгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидип турган бедик түңнелдерин чедип алыр дээш кызымак ажылдап турар.

— Кол-ла чүве—чылдың баштайгы хүнпериниң эгелээш-ле ажылдың үжүктелиишкан чок болурун, күш-ажылчы коллектив бүрүзү күрүпениң планыг онаалдаларын база социалистиг хүлээлгелерин күүседирин хандырары дээрзин Чагаада айыткан. Ынчангаш бистиң бүдүрүлгениң коллективи чыл эстиниден бээр күженишкиниг ажылдап, тудугларны кол продукция — туйбу-биле долу хандырар дээш бүгү хемчеглерни ап турар.

Онгу беш чылдың иинги чылын бистиң коллектив чедишкиниг доозун, Барыын-Хемчик районнуң үлетөр бүдүрүлгелеринге, тудугларынга 388 муң рубльдиг туйбузун бүдүрүп берип, ону сайгарарының планыг онаалдаларын 100 хуу күүсеткен.

Шалыпчы күш-ажылдың чылында коллектив районнуң тудугларынга 405 муң рубльдиг туйбузун бүдүрер планныг. Ол планывысты хуусаа бетинде— декабрь 26-да бүгү көргүзүглер талазы-биле күүседир болгаш пландан ажыр 80 муң кезек туйбуну бүдүрери хүлээштен бис. Ол соруулгаларны күүседириниң дугайында айтырыгны чугаалашкан хуралдар эвеноларга, бригадаларга, заводтуң цехтеринге болуп эрткилээн.

Чылдың баштайгы аныңдан эгелээш-ле коллектив күш-ажылчы эзлчегде турушкан. Ынчангаш ажылчын бүрүзү үүгле планныг онаалдаларын күүседир эвес, а продукцияның шынарын улам экижидеринче кол кичээнгейни угландырып турар. Коллектив кежигүнеринин кызымак ажылының түңнелинде, январьда планда көрдүнгенинден 30 муң кезек туйбуну бүдүрүп үндүрген бис. А продукция сайгарарының планын 2 муң рубльге ажыр күүсеттивис.

Февральда көргүзүглеривис кудулаан, Ниити продукция-бүдүрери 30 муң туйбуга чедир күүсеттинмээн болгаш продукция 1 муң рубльге чедир сайгартынмаан. Планныг онаалдаларны үүгле күүседир эвес, а ажыр күүседир соруулгалыг ажылдан турыувусадаа, бодувустан хамаарышпас чамдык чылдагаанар тургустунуп келир боор-дур. Февральдың планының күүсеттинмээнинин кол чылдагаапы — заводту электри энергизы-биле четче хандырбайн турганында. Заводтуң дериг-херектерде эргижирээн, ооң уламындан үрелишкиннерге таваржыр. ажыл чок ацаа турар таварылгалар эвээш эвес. Туйбу кургадырына ажыглаар вагонеткалар база чедишпес, ам-даа 80 хире вагонеткалар пегеттинин турар. Ол талазы-биле айтырыгны чугаалажып, планныг онаалдаларын күүседириниң хандырарының хемчегдерин ап турар бис.

Ажыл-ижинге кызымак, эш-өөрүнге үлегерлиг ажылдап турар мурнакчылар бисте хөй. Ылаңгыя эзлчег мастери Н. Гордееваның ыныжык ажылы коллективте мактаалдыг. Ооң удуртканы 17 кижилиг эзлчег планныг эдилелдаларын доктаамад ажыр күүседип турар.

Бо бүдүрүлгеде 18 чыл ажылдап турар Чудурук Кокованың Ооржак — коллективтиң мурнакчыларының бирээзи. Ооң арга-дуржулгазынга аныяктар өөренип турар. Коллективте партия организациязының секретары В. Биче-оол база мурнакчы ажылдап, аныяктарга мергежилин дамчыдар талазы-биле улуг ажылды чорудуп турар.

Бүгү совет кижилер-биле бир домей, Кызыл-Мажалыктың туйбу заводунуң коллективи Россия Федерациязының Үндезин Хоойлузунуң төлевилелин бүрүн үүлдүгүзүп деткээн. Совет кижилериниң ажылдаар, дыштаныр, өөренир болгаш ооң-даа өске кол эргелерин магадылаан алдын Хоойлувуска, тайбың дээш демиселдиң баштакчызы — Совет Эвилелиниң хамаатылары болганывыска чоргаарланып чоруур бис дээрзин Конституция төлевилели-биле таныткал хуралга ажылчыныар чугаалаанар.

М. АНДРОСОВ.

Кызыл-Мажалыкта туйбу заводунуң директору.

ДОКТААМАЛ ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

Чер-делегей кырынга тайбыңны болгаш улустар аразынга найыралды быжыглаар дээш бистиң Коммунистиг партиявыстың болгаш Совет күрүневистиң хажык чонка чорудуп турар ленинчи даштыкы политиказын, тайбыңның совет программазын чон ортузунга тайылбырлап, пропагандалаары бичии-даа соксаш дивес болгай. Оон идеяларын пропагандалаар болгаш тайбыңның совет фондузунга эки тура-биле акша-хөрөңги чыыр патриоттуг болгаш интернационалчы ажыл эртken юбилейлиг чылда-даа, бо чылын-даа бистиң Кызыл районда доктаамал үргүлчүлеп турар.

Тайбың камгалалының талазы-биле ажыл чорудар район комиссиязы СЭКП Кызыл райкомунуң удуртулгазы-биле база хей-иити организацияларының, ылаңгыя херээженнер чөвүлелдериниң, «Билиг» иитилелиниң эге организацияларының идепкейлиг киржилгези-биле план өзугаар чамдык ажылдарны чорудуп турар.

Эртken юбилейлиг чылда тайбың дугайында бирги ленинчи Декреттен — тайбыңның амгы совет программазынга чедир бистиң Совет Эвилелиниң ажыл-чорудулгазының дугайында 27 кезек черге лекция эртken. Революцияның, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннары-биле ужуражыышкыннарны чорудары чаңчыл апарган. Ылаңгыя эртken чылдың майда Тиилелге хүнүнге бараалгадып Ада-чурттуң дайынының киржикчилери-херээженнер-биле ужуражыышкын кежээзи Сукпакка солун болуп эртken. Аңаа 5 дайынчы херээженнер — Р. Бичен, А. Паянская болгаш өскелер-даа дайынның айыылдыын, тайбыңны камгалаарының эргежок чугулазын кончуг тодаргай кылдыр чугаалап турган.

Тайбың болгаш найырал дугайында ном, фота-чурук делгелгелерин Көк-Тейге болгаш өске-даа черлерге эрттиргилээн.

Совет фондуга эки-туранын чыылдырар талазы-биле тайылбыр ажылын ындыг ужуражылгалар, лекциялар дамчыштыр чорудуп турар. Баян-Колда «Х Улуг хурал» совхозтуң ажыл-ишчилери ийи удаа 290 рубльди фондуже шилчитken. Совет фондуга акша-хөрөңги шилчидип турарларның саны бистиң районда өзүп турар. Бо чылдың январьда Көк-Тей школазы 30 рубльди, ясли-сад 15 рубльди шилчиткилээш, фондунуң чаа киржичилери болгулаан. Ындыг чижектер эвээш эвес.

Бо чугула ажыл-херекти организастаарынга бистиң активчилеривис идепкейлиг киржип турар. «Х Улуг хурал» совхозта партиям секретары Т. Намчылакты, Кунгуртуг школазының ажылдакчызы Б. Данзынайны, район поликлиниказының эмчизи А. Блинованы, Көк-Тей школазының директору Е. Шестьянованы болгаш өскелерни өзарга хамаарыштырып болур.

Тайбың камгалалының талазы-биле ажыл чорудар район комиссиязы чыл эгезинде хуралдап, аңаа бо чылын чорудар ажылының планын бадылап алган, бодунуң ажылын улам идепкейжидип турар.

К. НУРЗЕТ,
Тайбың камгалалының талазы-биле ажыл чорудар Кызыл район комиссиязының даргазы.

УЛУСТУҢ УГААН-БОДАЛ БАЙЛАА

«Ажылчыннарның, колхозчуларның, интеллигенцияның, студент, сургуул болгаш шериг аныяктарның үрэн чогаадылгага мөссалыг киржилгези амыдыралдың социалистиг өөур-хеириниң көскү илерели, совет улустуң угаан-бодал байлаанын тодаргай көргүзүү болур...»

(«Бот-тывынгыр уран чогаалдылганы улам ынай хөгжүдер хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның доктаалынан).

Б а ж ы ң б ү р ү з ү н д е х ө г ж ү м ч ү

Узбек кишлак Сайядка болган дутаристериң национал хөгжүм хереселиге ойнаарлар өг-бүле ансмбльдериниң чаңчыл болган конкурзунуң тиялекчизи Мустафаевтериң өг-бүлези болган. Киров аттыг совхозтуң бухгалтери Сякул Мустафаев болгаш оон дөрт оглу база улустуң аялгаларын өске бүгү күүседикчилерден эң эки күүсеткен.

Кишлактың ады — «Сайяд» деп сөстү орус дылче очулдурарга «аңчы» дээни ол. Оон чурттакчылары шаандан бөөрле даглардан ашаарда ынаа хөгжүмү — дутарны боттарынга ап алыр чораан. Ынчаарга, амгы үеде Сайядтың чурттакчылары көдээ ажыл-агыйның бедик бүдүрүкчүлүг техниказын ажылдап, мал болгаш чер ажылын хөгжүдүп турар. Ынчалзажок кишлактың чурттакчылары дутар-биле аажок хөндыкшылдыг ойнавышаан. Национал хөгжүмүнүң ол херексели оларның хей-хөйү боттары кылып алгаш, илдик чокка ойнап турарлар. Тус черде школа башкызы Сорабек Алибаевтың кылган дутарын ССРЭ-ниң Улус Ажыл-агыйының Чедишкиниериниң делгелгезиниң диплому-биле демдеглээн. С. Алибаев ол хөгжүмге кончуг эки ойнаар. областарның болгаш районнарның бот-тывынгыр уран үүл болгүмериниң конкурстарының аденкейлиг киржикчизи. Хей эвес чурттакчылыг кишлактың бодунда дутарга ойнаарларның саны улам өзүп турар. Ол черниң школазында оларның тускай ансамблин тургускан, оны музыка башкызы Шердил Касымов удуртун турар. Удавас өөренікчилер,национал хөгжүмнерни болгаш дутарны өөредир талазы-биле тускай музыка школазынга өөренирдер, школаны район төвүнде тудуп турар.

У. САКСАНБАЕВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Джизакск область,
Янги кишлак.

Уран чүүлдүң көдээ школазы

Марий АССР-ниң Мари-Туректе уругларның баштайгы уран чүүл школазы бар. Оон үш салбырларында 160 хире оолдар, уруглар өөренип турар. Ол школаның киржизидикчилериниң районнуң Культура бажынынга көргүскен концерти база уран чурулгазының делгелгези оларның чогаадыкчы өтчёду болган. Музыканың, хореографияның болгаш чурулганың үндезиниериниң уругларга өөредир соруулга-биле ону сес чыл хуусаалыг экспериментальдыг школа кылдыр тургускан. Белеткел чадазының үезинде школачылар уран чүүлдүң дугайында ниити чүүлдерни өөренир. Оолдар, уругларның салым-чаланы тодартайлаттынган соонда, олар школаның үш салбыларының бирээзинге өөренки эгелээр.

Ынчангаш сөөлгү класстарга уруглар боттарының шилип алган мергежилиниң аайы-биле өөренир. Чижээ, музыка салбырының өөренікчилери фортепьянонуң, скрипканың, баянның, улустуң хөгжүмнериниң талазы-биле класстарга өөренир. Уран чүүлдүң көдээ школазын шефке алган марий композиторлар, артистер, чурукчулар-биле уругларның ужуражылгалары оларның чогаадыкчы сайзыралынга улуг идигни берип турар.

Мари-Туректе көдээ уран чүүл школазы улуг Карган болгаш Марпец суурларда ийи филиалдыг. Школага интернатты ажытканы-биле холбаштыр мында өөренікчилериниң саны ийи катап өскен.

Л. КОНОРЕВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.
Марий АССР,
Мари-Турек.

Х е р и м и ш т и н д е скульптура көргүзүглери

Чечен-Ингушта «Кызыл тараачын» деп мурнакчы колхозтуң тудуг бригадазының ажылдан турар участогунда демир-бетондан шуткуп кылган, балды туткан бызанчының өөур-хеирин көргүскен скульптура-тураскаалды аңаа келген кижи ырактан-на эскерип каар. Ол скульптураның автору уран-шевер колхозчу Г. П. Беликов.

Бо ажыл-агыйда сураглыг чаартыкчы, тудугжу база чолаачы Григорий Прокофьевич ажылдан хостуг шаңдарын уран чурулга чогаадылгазынга бараалгадып турар. Оон ажыңыың хериминиң иштин көөрге скульптура делгелгези хевирлиг. Орук хажыызында скульптура-тура с к аалдарны тургускулаан каан. Оларның аразында орус культураның ажылдакчыларының өөур-хевири, дириг амыдыраннарың дүрүүлери бар. Ынчалзажок оларның хей пуруузунда скульпторнуң белеткээни, бодунуң кады ажылдан турар кижилериниң өөур-хевири көргүскен. Эрес-соруктуг школачы кыстың өөур-хевири бот-тывынгыр чурукчуга өпза үнелиг бооп турар. Ол болза Григорий Прокофьевичниң бодунуң уруунуң скульптуразыдыр.

Амты үеде Г. П. Беликов Каргалинск станицаның чаа Культура ордузунуң мурнуу талазында шолге калбак шаны даштар-биле шевер уран-чечен ажылдарын кылып турар. Аңаа революсуу төөгүге холбашкан өөур-хевирни кириерин ол бодап алган. Октябрьның төрүттүнген чүүнүң «Аврора» крейсерден эгелээн, космос кораблинге чедир эрткен төөгүлүг оруун аңаа көргүзер.

Григорий Прокофьевич чурулгага баа аажок хандыкшылдыг. Оон ажылдарын боттывынгыр чурукчуларының чогаадыкчы ажылдарының делгелгелериниге база бодунуң чаңгыс чер чурттуларының бажыңында бо-ла көрүп болур.

Д. ПАСОНОВ.
СЭТА-ның корреспондентизи.

Чечен-Ингуш АССР,
Каргалинск станица.

АЛДАН-МААДЫРНЫҢ А Я Л Г А Л А Р Ы

«Алдан-Маадыр» совхозтуң бот-тывынгыр артистериниң концертин сонуургап көргеннер концерттиң киржикчилериниге сеткилиниң ханызындан изиг байырны чедирерлер.

Мындыг чедиишкиннерни бот-тывынгыр артистер дораан чедип албаан. Чоннуң мурнунга көргүскен концерт бүрүзү улуг күштү, улуг ажылды негээр. Солун программаны тургузуп алыры амыр эвес: чаа-чаа дилээшкиннер, тывыкшыр-сагынгыр чорук, белеткел үезинде концерттиң киржикчилериниң доктаамал киржилгези негеттинер.

«Алдан-Маадыр» совхозтуң бот-тывынгыр артистери концерт белеткелинге кончуг идепкейлиглер. Оларның солун концертин шагның кайы-даа үезинде көрүп болур.

Совхозтуң бот-тывынгыр артистериниң удуртукчузу аныяк кыс Дина Доржунуң дугайында каш сөс. Ол беш чыл мурнунда Кызылдың уран чүүл училищезин чедиишкинниг доскаш, төрээн суурунчеээп келген. Ол үеде Алдан-Маадыр суурнуң клуву тар, дыкпыш, нижилерниң сонуургалы эвээш турган.

Бот-тывынгыр уран чүүлдүң удуртукчузу Дина Доржу клубту культураның өзулуг одаа кылдыр кылырын шиитпирлээн.

Ол бир дугаарында көскү агитацияны чаарткан. Клубтуң ханаларынга чуруктарны аскан. Тематиктиг көжээлерни, диспуттарны эрттирип, лекцияларны организастаан. Ол бүгү эки түннелди берип, суурнуң чонун клубче чайгаар хаара туда берген.

Аныяктар—культура одаан чандыр баспас кижилер апарган. Олар клубка чүгле чүү болурун сонуургааш эвес, ында организастаттынып турар ажылдарга киржир дээш кээп тураплар. Оон-на баштайгы белеткелдер, чаңгыс чер чурттуларының мурнунга көргүскени баштайгы концерт...

Кедээниң культура амыдыралы шакпыны-биле сайзыраан. Бот-тывынгыр артистер баштай районга бирги черни, оон соонда республика көрүлдезинге шаңналдыг черни эзлегилээн. Ол киржикчилери механизаторлар, тудугжулар, башкылар. Ол идепкейлиг аныяктарның аттары бо: тракторист Сангар-оол Монгуш, башкы Татьяна Ондар, бухгалтер Тамара Ооржак болгаш өскелер-даа кирип турар.

А. ЗАЙЦЕВ.

ЭКИ БЕЛЕТКЕЛДИГ КОМАНДА

Тыва АССР-ниң XIII чайгы Спартакиадазының программазын ёзугаар херээжен баскетболистериниң маргылдаазы эрткен неделяда Кызылдың «Херел» спорт залынга эвээш каш хүн дургузунда үргүлчүлээн. Аңаа республиканың районнарының болгаш пайысылалдың өөредилге черлериниң шилиндек баскетболистери ужуражкан.

Эрткен воскресеньеде түннел оюн болган. Маргылдааның мурнунга чоруп турган уругларның спорт школазының командазы-биле Кызылдың педагогика институдунуң спортчулары бирги чер дээш ойнаанар.

Уругларның спорт школазының баскетболистери бо маргылдаа үезинде белеткелдиниң, оюнуң техниказын эки билирин көргүскен. Оон уламындан ук спортчулар чаңгыс-даа командага уттурбайн келген болгаш түннел оюнга нединститутуң төлээлерин уткаш, бирги черни эзлээн. Ийги черни ККПИ-ниң спортчулары, үшкүзүн ак-довуракчылар чаалап алганнар.

В. АМЫР.

ЧУРУКТА: уругларның спорт школазының тивлекчи командазы. Ортузунда тренер В. П. Павлов.

Авторнуң фотозу.

Агаар

Бүгүн республиканы көжүп турар булуттаар, чамдык черлерге хар холумактыг чаъс чаар. Соңгу-барын чүк угланыышкынныг хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаарның температураза 13—18, чамдык районнарга 3—8 градус чылыыр.

Кызылга баа аяс хүн болур. Хаттың дүргени секундада 7—12 метр чедер. Агаар дүне 1—3, хүндүс 16—18 градус чылыыр.

ЧУРУКТА: «Алдан-Маадыр» совхозтуң бот-тывынгыр артистери (солагай таладан): совхозта ВЛКСМ комитединиң секретары Юрий Базытпаа, тракторист Сангар-оол Монгуш, башкы Татьяна Ондар болгаш уран чүүлдүң удуртукчузу Дина Доржу.

Авторнуң фотозу.

«Чоокка чованчыг, ыракка ыянчыг»

Чөөн-Хемчик райондан хоочун коммунист Ф. Я. Ондарның «Шын» солунга бо чылдың январьда үнген чагаазынга хамаарыштыр чагаалар редакцияга республиканың ол-бо булуңнарындан үргүлчү өскөн турар. Чагаалардың авторлары Ф. Я. Ондарның оорлаар чоруктарга хамаарыштыр бижээн бодалын бүрүн детализиваан, боттарының хуузунда санал-опалын илередип, оорлаар чоруктарының үнүн турарының код чылдагаанкарын көргүспүшаан, чер-черде оорлар-биле демиселди кончаар чорудуп турарын бижип көргүзүп турарлар. Ол чагааларны солуннуң арынарынга тускай чагаалар кылдыр, а чамдыкта оларның дончуулдарын парлап, силерге таныштырып турар бис.

«Шын» солуннуң бүгүнгү үндүрүлгезинге бир болук чагааларның дончуулдарын кылып, номчукчулар силерге, таныштырын, парлаар-дыр бис.

Чөөн-Хемчик районуң Алдан-Маадыр суурдан пенсионер ШЭЭЛЕЙ МОНГУШ:

«Буянныг дыштанылгамче үүүп, пенсиядан алган безин оон соонда, он бир чыл иштинде ырак-узак малчыннарга солун-сеткүүл чедирип, почтачылап келдим. «Алдан-Маадыр» совхозтуң ол-бо малчыннарынга, кадарчыларынга барып-кээп чоруурга, малын оорга алыскан кижилер кайы хөй болур-дур. Ниитиниң малын карактап, ону ажап-тежээп, кыштың соогу, чайның изин дивейн, кызымак ажылдан, чурттап турган кижилерниң малын чай кадында сүрүп алгаш баар чорук — чазый, хонтак сеткилдиг, арын-вүүр чок кижилериниң үүлгедки-дир. Ынчангаш шак ындыг кижилер-биле эптеш чок демиселди чер-черде эрге-чагырга органнары, хей-ниити организацияларын-даа, бистер, хамаатылар-даа, хүн бүрүде чорудар ужуруг бис.

Мангысталчак амыдыралдыг, оорланың чурттап чоруур кижилер малчының мал карактап мунар аъдын оорлап «шаарга, ниитиниң малын кадарын, ак сеткилдиг ажылдан турган кижи тадаг каар. Ындыг таварылганы каш удаа караам-биле кордум-даа. Хамаатыларның аразында шак ындыг чаржычыг кижилер бар боор-дур.

Бистиң совхозтуң хоочун малчыны О. Монгуш, чылгы бригадири С. Ондар оларның инектерин оорлап ашаарган турган. Читken инектерин хайын, истээрге, кожазы Бамете шынызыга кылдыртын алгаш, оон-моон оорлап алган малын садыптар боор-дур. Ынчангаш чер-чер Советтери хамаатыларга шынызыга бээрде, ук кижиниң бүгү байдалын хынамчалыг өөренип көөр болза эки деп бодаар мен».

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтан пенсионер Д. САЛЧАК:

«Бистиң бо-ла мынчаар ниитиниң-даа, хамаатыларның хууда-даа мал-маганын оорлаар чоруктар эвээжеейн турар. Мен бодап көөрүге, оор херекти ниитилелге ажыктыг ажыд кылбас, хуузунда хой малдыг, арагаже, сундуулуг кижилер кылып турар. Чамдык кижилер ниитиниң ажылын кылып, тура-ла артык, хонтак сеткили-биле оорланы бээр таварылгалар бар. Бистиң Суг-Бажы суурда ниитилелге ажыктыг ажыд кылбас, кайда-даа ажылдаваан турар, арагаже сундуукан кижилерни чок деп болбас. Оларның аразында совхозка оре-ниреллиг-даа кижилер бар. Байдал мындыг турда, чон ортузунга тайылбыр, кижизидилге ажылын чогуур деңнелге тургуспайн турда, оорлаар, хулиганаар чоруктар кайыын эвээжээр чүве деп. Ниитилелге ажыктыг ажыд кылбас, мангысталчак амыдыралдыг кижилер-биле демисел бистиң совхозта кончуг кошкак турдуспуган. Ынчангаш көдээ Совет, совхозтуң дирекциязы бо айтырыгны кичээнгейге алыр ужуруг. Оор херек кылып болгу дег кижилерни учётка алыр болгаш олар-биле кижизидилге ажылын күштелдирери негеттинин турар.

Хамаатылар чогуур черлерге оорлаткан малының дугайын дыңнадып, билдириишкин бижип, дилег кылырга, кандыг-даа харыы чок баар чорукту хуумда кончуг шын эвес деп бодаар мен. Аңаа хамаарыштыр ийи чижектек көргүзейн. Эрткен чылын кадарчы А. Кас-оолдуң аъдын оор аппарган. Ону Кызыл районуң Каа-Хем суурда чурттап турар К. Мандараа дээрзи оорлааны билдиргеи. Малдың эвээ ол дугайын райкүүскомнуң ниитики херектер килдизинге дораан дыңнадып, билдириишкин бижээн. Оон бээр чыл ашкан, харыы сураг. Совхозтуң кадарчылы С. Лопаа 1977 чылдың июльда ийи аъдын оорга алыскан болгаш ол дугайын районуң иштелге органнарынга дыңнаткан. Ол билдириишкинге харыы ам-даа чок.

Хамаатыларның билдириишкин, дилеглериниге дыңнангыр болуп, оор херекти соотпайн истеп, хынаары күзенчиг. Дем-биле ажылдаза оорланыр кижилерге орук бербес бис».

Кызыл хоорайның чурттакчызы М. ЛОДАЙ:

«Кызылдың районнар аразында «Сельхозтехника» каттыжыышкынында слесарылап ажылдап турар мен. Ол-оорнуң солун арынарынга оорларга хамаарыштыр бижип турар материалдарын деткин, сонуургап номчуур-дур мен.

Бо хире магалыг, сайыраңгай үеде, оорланып, еске кижилерниң күш-ажылы-биле амыдыран чоруур кижилер ам-даа хей деп дыңнаарга, чаржычыг-дыр. Ындыг кижилер-биле демиселди күштелдирери чугула. Ниитилелге ажыктыг ажыл кылбас, кода-суур кезип чоруур кижилерни туткаш, хей-ниитиниң ажылынга киирип, доктаамал хайгааралга алгаш, оларга күш-ажылдың үнезин төргүзүп, ажылдадырын чер-чер Советтери болгаш өске-даа хей-ниити организацияларын чедип алыр болза эки деп бодаар мен».

Оорлар баш сугар чер тыппазын

Херим иштинде скульптура көргүзүглери

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—«Хөглүг старттар».
11.40—П. И. Чайковскийниң «Щелкунчик» деп баледи. ССР Эвилелиниң Күрүнеңги улегерлиг Улуг театрының шиитпи.
13.40—«Кино аян-чоруктарының клуву». Дамчыдылганы журналист О. К. Игнатьев чорудар.
14.20—16.00—Чапсар.
16.00—«Ынанышкын ортулуу». Документалдыг телефильм.
16.30—«Чурукчулар дугайында чечен чугаалар». Б. Кустодиев.
17.00—«Эртем амыдыралы».

КЫЗЫЛДАН

17.30—Документалдыг фильм.
17.40—Телемедээлер.
17.50—«Хамааты камгалалының билиглери — кижи бүрүзүнге». Дамчыдылга.
18.05—Киножурнал.
18.40—Телемедээлер.
18.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

18.30—ВЛКСМ-ниң XVIII съездизинге уткуштур.
19.30—Медээлер.
19.45—«Кижи, Чер, Октаргай». Дамчыдылганы Совет Эвилелиниң ийи даскыр Маадыры, ССРЭ-ниң ужудукчу космонавтызы В. И. Севастьянов чорудар.
20.30—«Оозум Доп». Уран-чечен фильм. 1-ги серизы.
23.00—«Документалдыг экран». Дамчыдылганы шулукчу Р. Рождественский чорудар.
00.10—00.35—Совет ыр концерти. Төгүнде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

17.30—«Херээженнер — Россияның шулукчулери». Дамчыдылганы ССРЭ-ниң ЧЭ-ниң баштаар черинин секретары, шулукчу А. Кешоков чорудар. П. И. Чайковский аттыг концерт задынган дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.30—«Мастерлер хоорайы». Телефильм-шиитпи.
19.50—20.40—«Чурукчу болгаш амгы үе». Дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН

КИНО

АПРЕЛЬ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Амы-тыныны магадылан тур мен» 9.40, 11.30, 13.20, 15.10, 17.00, 18.50, 21.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Частырыг чок» 10.30, 12.10, 13.50. Киноклуб: «Шуптузун биликээр мен» 15.30, «Салым-чол» 17.00, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Профессиязы репортер» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Өскүс акым» 15.00, «Шүүргедекчилер» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

ЭПТИГ БОЛГАШ АЖЫКТЫГ

1966 чылдың Күрүнеңги 3 хуулуг ойнаш алышкынныг ниитики чээлиниң облигациялары болза чурттакчы чонуң акша-хөрөңгизин ыныгаарының эптиг болгаш ажыктыг хевири болур.

Ол облигацияларны кандыг-даа ажаалда кассаларында хостуг садар болгаш дедир садын ап турар.

Облигацияларның эзлери февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де болур ойнаш алышкынның сес тирактарында киржир эргелиг.

Ол чээли өзугаар 5000, 2500, 1000, 500, 100 болгаш 40 рубль хемчеглиг ойнаш алышкыныларны тургускан. Оны чөөрби рубльдиң облигациязы-биле оон бодунуң ортээн кириштитир ойнаш ап болур. 10 рубльдиң облигациязынга ойнаш алышкынның чартының төлээр.

Чөөрби рубльдиң облигациязын апрельдиң 16-га чедир 20 рубль 10 копеек-биле болгаш апрель 16-дан апрель 30-те чедир 20 рубль 30 копеек-биле садып алырынче дадажыыр.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Ишкиры 0,5, 0,7 болгаш 0,8 литр хемчеглиг арага шилдерин Кызылдың аъшчем садыы дараазында хүлээп алыр пунктуларга хүлээп алыр:

№ 2—№ 13 магазин чанында (Восток чоогунда)

№ 3—№ 42 магазинниң девискээринде (АТБ-3 чанында)

№ 4—№ 15 магазинниң девискээринде (Каа-Хем кудумчузу)

№ 5—№ 38 магазинде (сут чыыр суурга чанында) болгаш арага шилдерин Малоеписейская 44 дугаарлыг бажында хүлээп ап турар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторуун 2-24-63, редакторуун орлакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийдээ ажыдыраа килдизинин 2-37-13, пропаганда килдизинин 2-31-75, культурээ килдизинин 2-23-54, көдээ ажыл-агый килдизинин 2-21-47, үлетүүр килдизинин 2-22-64, чагаа килдизинин 2-41-27, информация база совет тургузуг килдистерининг 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болзаар.

Тираж 17531. Чагыг № 115.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садылының талазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1).

ТС—00622